

אגדת פך השמן

מאמר בשבעה פרקים עם הערות .

מקטן מוגש לכבוד הרב החכם הכולל החוקר הנפלא פאר ישראל ,
כש"ת מהור"ר חיים זעליג סלאנימסקי הי"ו , ביום מלאת לו
שנים ושמונים שנה ביום כ"ד אדר הבא .

מאת אחד היודע להוקירו ולכבדו כרום ערכו
שמואל אלכסנדראוו .

ו ו א ר ש א

ברפ"ס של ה' מ. לעוויןסקי .

שנה תרנ"ב לפ"ק

АГОДА СЪ ПАХЪ-ГАШЕ МЕНЪ

т. е.

ЛЕГЕНДА О КРУЖКЪ ЕЛЕЯ.

Соч. С. Александрова.

ВАРШАВА

Въ Типографіи М. Левинскаго, Краковское-Предмѣстье. № 40.

1892.

KAUFMANN
DÁVID
KÖNYVTÁRA

B. 11.

110 9064

Дозволено Цензурою.
Варшава, 24 Февраля 1892 года.

אגדת פר השמן.

פרק א'.

במסכת שבת (כ"א ע"ב) נמצאת אגדה נכבדה בזה"ל: "תנו רבנן בכ"ה בכסליו יומי דחנוכה תמניא אינון דלא למספד בהון, ודלא להתענות בהון, שכשנכנסו יונים להיכל ממאו כל השמנים שבהיכל, וכשנברה מלכות בית חשמונאי ונצחום בדקו ולא מצאו אלא פך אחד של שמן שהיה מונח בחותמו של כהן גדול, ולא היה בו להדליק אלא יום אחד, נעשה בו נס והדליקו ממנו שמונה ימים לשנה אחרת קבעום ועשאום ימים טובים כהלל והודאה" (וכן היא גם במגלת תענית פרק ט'). אגדה כזאת מצינו גם במס' תריות בזה"ל: "רבי יהודה אומר שמן המשחה שעשה משה במדבר כמה נסים נעשו בו מתחלה ועד סוף, תחלתו לא היה רק שנים עשר לוגין, ראה כמה יורה בולעת! וכמה עקרים בולעים! וכמה האיר שורף! ובו נמשח משכן וכליו, אהרן ובניו כל שבעת ימי המלואים ובו נמשחו כהנים גדולים ומלכים וכו', ואתו שמן כולו קיים לעתיד לבוא" (הוריות י"א ע"ב). גם פה נראה נס כעין זה הנפלא הזה. צפחת השמן של אליהו, וכד השמן של אלישע (מלכים א' ט"ז. מלכים ב' ד'), בשניהם נראה נס מסוג זה. אכן נפלאים מעשי פך השמן הזה! ומצאתי בספר "ברכת שמואל" מביא בשם הרב הש"ך ז"ל בזה"ל: "אתו השמן שיצק יעקב על האבן אשר שם מראשותיו נתגלה לו אותו הפך, וראה כל הנסים שנעשו בהם, וזה הוא השמן שנמשח בו כל הכלים של בית המקדש, ובו נמשחו כל המלכים, וזה היה הכד השמן של אליהו ז"ל, ואתו הפך נתגלה גם לבני חשמונאי" וכו' (הגאון הנודע בעל "ים התלמוד" על מס' כבא קמא" בהקדמתו מביא את הדברים האלה בשם אומרים, ומאריך בשבחם יעו"ש). מכל זה נראה כי אסוף של שמן אחד מתגלגל בעולם האגדה העברי ומתראה אלינו בדמותים ובזמנים שונים, ובכן עלינו לתהות על קנקן השמן הזה ולדעת מה מיבן ?

פרק ב'.

בהתבונני בזה מצאתי פשר פך השמן המוזר שלפנינו על פי האמור (במדרש רבה שיר השירים על פסוק לריו שמניך טובים) "אמר רבי יודן שמן מת גדל על מי שהוא עוסק בשמנה של תורה". והכונה בזה הוא, כי מאין נתגדלה הורתנו הקדושה בכמותה אם לא ע"י חכמינו ז"ל אשר עסקו מאז ועד עתה לשדר ולרחב את תורתנו העתיקה הנתונה לנו מן השמים על ידי משרע"ה, ורק על ידיהם נתגדלה תורתנו הקדושה מכמות התורה שבכתב לכמות התורה שבעל פה שארכה מארץ מדתה, כי השמן של תורה מתגדל על ידי מי שעוסק בה. . .

כאשר השמן בעצמו מתגדל ומתרחב מקצן לגדול, כן גם הכלי שהוא אצור בו יתגדל ויתרחב, ובכך כל הנפלא על פך השמן שלא היה בו רק

להדליק יום אחד והדליקו ממנו שמונה ימים, הן הפך הזה הלא מלא היה משמנה של תורה, כי על ידי נצחון החשמונאים החזירו עטרת התורה ליושנה והשמן הקדוש הזה שכבר החלו היונים לממאותו כי ממאו כל השמנים שבהיכל היהדות... ורק על ידי נס נפלא הצילו את שמן הדת שהוא מונח בחותמו של כהן גדול, ועין בעין ראו איך השמן יתגדל ויתרחב וליהודים היתה אורה זו תורה! להחלטה הזאת הגני מוצא ראיות בכל מקום שאני פונה, והנני להעתיק

פה מעט מן המעט מהרבה ראיות שיש בזה מספרים שונים וזהו:

ז"ל הגאון בעל „עוללות אפרים“ תלמידו של הגאון מהר"ל מפראג ז"ל בספרו (סי' רפ"ח) „סוד הפך של שמן שהיה מונח בחותמו של כהן גדול שלא שלטו בו יד האויבים, רמו שישראל בטוחים לדורות שאין האומות יכולים לבטל מהם התורה שנמשלה לשמן העולה על כל המשקים, כך התורה כתיב בה רבות בנות עשו חיל ואת עליה על כולנה, שיש לה יתרון ביתר שאת וביתר עוז על כל החכמות וממנה תצא אורה לעולם, כמו השמן המאיר לארץ ולדרים עליה, ונעשה נס זה במנורת המאור שבה ז' קנים וכו', ופך שמן זה מונח חמיד בחותמו של כ"ג, דהיינו בחותמו של הקב"ה הכהן הגדול הגבור והנורא, וחיתם זה הוא כמו שנאמר „צור תעודה חתום תורה בלמורה“ וכו' גם חותמו של הקב"ה אמת הוא, וכן הוא אומר תורת אמת היתה בפייה, וכתיב ותורתך אמת, ולכן נעשה להם נס זה בפך של שמן, כי זה יורה על כישול מחשבות היונים שבקשו לבטל את התורה“ וכו' יעו"ש בארוכה. וכן ראיתי בספר „בת עין“ להגאון החסיד אברהם דובער מאוורוש ראב"ד דק"ק זיטאמיר שנתקשה מאד על נסו של פך השמן, באמרו, מדוע זה ישנה הקב"ה סדרי הטבע, הלא אין כל חדש תחת השמש? אכן יחליט כי זה רק רמו על קיום התורה בישראל, וזה גם סוד נר מערבי שהיה נותן בו שמן כמדת שאר הקנים ובכל זה היה דולק ביותר, וזה רומז על קיום התורה שנמשלה לשמן (ספר „בת עין“ זיטאמיר תר"י דף כ"א). אכן מה לי להאריך בזה וכבר האריך בזה הרב החסיד דובער בהגאון הרש"ז מלאדי בספר מיוחד „שערי אורה“ ובה לידי החלטה כי נסו של פך השמן של חנוכה ונס של הנר המערבי (שבת כ"ב ע"ב) הוא רמו לשמן של מעלה וחכמה עילאה. במלה אחת, הדרשנים והמקובלים והחסידים כל אחד לפי נקודת מבטו רואה בפך השמן הזה שמנו של תורהו שהוא עוסק בו, ואלו ואלו דברי אלהים חיים הם. בההקדמה הזאת הונח לי מה שנתחבטו גדולי הקדמונים (עיין לדוגמא תוס' (שבת כ"א ע"ב) ד"ה שהיה מונח בחותמו של כה"ג) על הפך הזה מאין ידעו שלא נטמא? אולי הסיטו אותו? אבל אחרי כי השמן הזה הוא שמנה של תורה וכבר אמר רבי יהודה בן בתירא (ברכות כ"ב.). „אין דברי תורה מקבלין טומאה, שנאמר הלא כה דברי כאש נאום ה', מה אש אין מקבל טומאה אף דברי תורה כן“, ובכן לא היה ביכלת היונים לממא את השמן המהור העתיק יומין הזה. הן לפי מה שכתבנו בפרק א' השגן הזה נתגלה עוד ליעקב אבינו, ובפרכי דר"א כחוב כי השמן הזה מן השמים ירד ליעקב אע"ה (היא התורה שניתנה מן השמים), ולכן אין באפשרות היונים לממאותו. בקוצר מלין פך השמן הזה הוא יליד האגדה האלהית, והוא מעטה דמיונית

על התורה שנמשלה לשמן, ולכן בכל זמן שנתראה הערה תורת בישראל נראה גם הפך הנסי הזה, ובשעה שיתחזק ישראל סבא בתורתו אוי גם הפך הזה מתרבה, ובכל מקום שיעקב הולך שם גם כרו וצפחתו ופכו עמו ללותו על דרכו להורות כי השכינה שורה בישראל.

פרק ג'.

את הדברים האלה התעוררתי לכתוב אחרי רואי מאמרו של הרב החכם הכולל חיים ועליג סלאנימסקי (בהצפירה לשנת 1891 בנליין 278), „מאי חנוכה“ וז"ל המאמר הזה (בראשונה מעתיק דברי הגמ' שבת כ"א): רבים תמהו על דבריהם אלו עוד מאז בדורות שעברו, כי מלבד אשר הנס הזה מן פך השמן לא נמצא נזכר בספר החשמונאים והיוסופון לרומיים וכו', איך יתכן ואיך יאומן כי יהיה „הנס האחרון הזה גדול מן הראשון“? הלא הנס של מלחמת החשמונאים ונצחונם על אנטיוכוס היה באמת נס טבעי גדול, גלוי ומפורסם לכל שומע, והנס האחרון של פך השמן איש לא ידע ממנו וזלתי הכהנים לברם שבידם היה הפך שהדליקו ממנו ח' ימים נרות המערכה! ומי העיד עליהם אז על זה? ואיך נתפרסם ונתקבל לאמת בידי חז"ל עד הדור האחרון הזה שאנו מברכין על הנרות עד היום לזכרון הנס שהוא? אבל בא וראה איך חכם הגאונים הרמב"ם ז"ל ביאר לנו הענין הזה של מצות הדלקת נר חנוכה שאנו מברכין באופן אמיתי ונאה למאד. הוא לא חשב המעשה של פך השמן לנס יוצא מן הטבע, רק פשוטי כמשמעו, והוא מעתיק דברי חז"ל אלו בהלכות חנוכה (פ"ג הל' ב') ואומר: „ונכנסו להיכל ולא מצאו שמן טהור במקדש אלא פך אחד ולא היה בו להדליק אלא יום אחד בלבד (והמלות „ונעשה בו נס“ השמיים פה) והדליקו ממנו נרות המערכה שמונה ימים עד שכתשו זתים והוציאו שמן טהור“ עכ"ל, וכונתו בזה לאמר שלא היה בו להדליק נרות המערכה הדולקים תמיד מן הערב עד הבוקר כדון, ולאשר כונת חנוכה הבית בהדלקת נרות המערכה היה לפרסם בגלוי התשועה הגדולה בנצחון מלחמתם לכל ההמון, ואם היו מדליקין רק לילה אחת ואח"כ המתינו משך כמה ימים עד שימצאו לעשות שמן טהור, הלא היו כל ההמון נבוכים, דואנים ומפחדים מפני סכנה חדשה הקרובה לבוא, שהנצחון לא היה באמת שלם עדיין? ע"כ השכילו הכהנים שלא להדליק מפך השמן כפעם אחת, רק חלקו את השמן לשמונה ימים שידליקו בכל יום רק בתחלת הלילה לפרסומי ניסא, עד שיכלה רגל מן השוק ואח"כ יכבו, וכן עשו משך ח' ימים עד שמצאו שמן טהור, ובשנה האחרת קבעום ליו"ט. וראיה נכוחה ואמתית שכן היתה כונת הרמב"ם בדבריו אלו, ושלפ"י השמיים בכונה מדברי הגמ' המלות „ונעשה בו נס“ בפך השמן, הוא שאנו רואים אצלו דברים כאלו נגד דברי התלמוד במקום אחר בענין הדלקת נרות המערכה במקדש. נודע הוא דברי חז"ל מה שאמרו בגמ' על נרות המערכה: „עדות היא לבאי עולם שהשכינה שורה בישראל, מאי עדות? אמר רב זו נר מערבי שנותן בה שמן כמדת חברותיה וממנה היה מדליק ובה היה מסיים“ (שבת כ"ב) ובת"כ אמרו להעלות נר (אחד) תמיד שתהא נר מערבי תמיד, שממנו יהא מתחיל ובו יהא מסיים, נכנס ומצא נרות מורחיות דולקות,

מדשן המזרחי ומניח המערבי דולק, שממנו מדליק את המנורה בין הערבים, מצאו שכבה כגון משמת שמעון הצדיק מדליקו ממובח העולה, ואולם הרמב"ם (הלכות המידין פ"ג הל' י"א) כשהוא מבאר סדר הטבת הנרות שחריית והדלקתם בין הערבים, אינו מזכיר כלל מנר המערבי איך היה דולק כל היום, ואומר (הל' י"ג) „גר מערבי שכבה אין מדליקין אותו אחר דשנו (!) אלא ממובח החיצון, אבל שאר הנרות כל נר שכבה מהן מדליקו מנר חבירו" אשר מזה נראה שפירושו בנמ' „ממנה יהא מתחיל ובה יהא מסיים", שהיו נוהגים בה שמן יותר מחברותיה בכדי שתהיה דולקת יותר מכולם! עכ"ל הרח"ם הי"ו במאמרו הנזכר.

המאמר הנכבד הזה אשר עשה רושם גדול בזמננו (1) מצא חן בעיני מאד ויש לי ראיות ברורות מלבד ראית חז"ם מנר המערבי, והוא ממה שכתב הרמב"ם בספרו המצות שורש ראשון על דברי בעל הלכות גדולות שסיבר דמצות נר חנוכה היא מדאורייתא, על זה יחלוק הרמב"ם בצדק ויאמר כזה"ל: „אמנם היות נאמר למשה בסיני שיצונו כי כשיהיה באחרית ממלכתנו ויקרה לנו עם היונים כך וכך יתחייב לנו להדליק נר חנוכה, הנה איני רואה שאחד ידמה זה או יעלה במחשבתו". פה נראה ברור בדעת הרמב"ם שעיקר נס חנוכה הוא נצחון המלחמה ולא זכר פה מפך השמן מאומה, והוא ראיה ברורה להחלפת החכם הגדול חז"ם הנוכרת. זאת ועוד אחרת! בספר „דרכי משה" להגאון מהר"צ חיות ז"ל (זאלקאווא שנת ת"ר ברף י' ע"ב) נמצא ז"ל: „ולדעתי כוונתי עפ"ז למטרת האמת במה שהקשו בנמ' (שבת כ"ב ע"ב) מאי חנוכה? ופירש"י על איזה נס תקנוהו, ומספרים שם ענין הנס שנעשה בפך וקבעוהו חניכה בהלל ובהודאה עיין שם, ולכאורה הרי ידענו שכל ענין חנוכה הוא על ירי שמשפחת החשמינאים גברו על היונים והחזירו עמרת ההורה ליושנה, עבודת המזבח והמקדש והמלוכה לישראל כמו שמפורסם בספר החשמינאים וביוסיפין לרומיים, ועיין רמב"ם פ"ג מה' חנוכה, וא"כ זה היה עיקר הנס שאחר הרדיפות והשמדות שסבלנו מן היונים גברה ידנו עליהם ולמה הזכירו המפל והניחו העיקר? אכן כונת הש"ס אמת הדבר שזה היה עקר הנס, אולם כיון שהיה בדרך הטבע קצת ולא נשתנו סדרי בראשית, א"כ אין נופל ע"ז אמירת ההלל שהיתקן רק על התחדשות נסים יוצאים מגדר הטבע כמו שהיה ביציאת מצרים, וזה שדקדק רש"י ז"ל וכתב על איזה נס תקנוהו, וקאמר הש"ס שבפך נעשה שלא כדרך הטבע, ולפ"ז תקנו חנוכה בהלל והודאה היינו שבאופן זה מותר לתקן אמירת הלל בחנוכה, ולולא נס זה היו ימי חנוכה ימי שמחה בלא הלל", עכ"ל. מי שיעיין פה בעין פקוחה יראה כי הגאון צ"ח ציין לעיין ברמב"ם אחרי שהאריך ע"ד הנס הטבעי שבנס חנוכה, אולם בדברו ע"ד המפל ע"ד פך השמן לא ציין רק בתלמוד ולא ביוסיפון ולא בס' חשמונאים ולא ברמב"ם, יען מה? יען כי שם אין זכר לזה כדברי הח' חז"ם הי"ו, וכל שאינו אומר כן איננו כי אם תועה ומתעה את הרבים (2).

וראה עוד בספר מאור עינים להאדומי (אמרי בינה פרק נ"א) „מסורת החכמים ז"ל כמגלת תענית פרק מ' ושבתי פרק ב' נס שאירע בפך השמן ומנה באסוך השונמית הירוע, ונפלאתי כי בספרי דחשמונאים אשר כל עצמן

הוא לספר דבר אנמיזוכוס לא נזכר גם השמן הזה מאומה, ובפרט בראשון פרק ד' ובשני פרק י' כי שם ביהו אין רק ספור התשועה הגדולה אשר גאלם ה' מיד צר ומסיים ואומר כי בכ"ה בכסלו שנת קמ"ח למלכות מהרו הכהנים את הבית וחדשו את כליו ויחנכוהו וכו', וכן הויסיפון לרומיים וכו' וקנצי מליו שם כי לפי דעתו נקרא חג הנרות לזכר שאחר ימי החושך וערפלי הצער אור נגה מחסד האלהים עליהם להשקט וישע, וכו' וכו', ובהודאת על הנסים נמי לא סדרו רק נקמת את נקמתם וכו' ואחרי כן באו בניך, יעו"ש שהאריך הרבה ולא ישב מאימה כי אם החליט כי דברים כגו. ולבסוף אמר „בי אף אם נקבל המסורה הנזכרת בכ"ז על כל פנים העיקר בנס חנוכה הוא גם הטבעי, וכן ראוי להחליט לכל מבקר נאמן השופט במישרים, כי אמנם כמה שלא נקבל מסורת החכמים בצורתה לא יגרע בזה מנס חנוכה מאומה" עכ"ל, כהחלטת הח' חו"ס הצורקה.

מלבד הראיות הנזכרות עיר גם דברי הגאונים הנזכרים בפרק ב' כולם מסייעים לשיטת הח' חו"ס. הן גם לדבריהם פך השמן לא היה ולא נברא כי אם משל היה לשמנה של תורה וכפי מה שהסברתי דבריהם במיב טעם ודעת על פי מליצת המדרש „השמן מתגדל" (ועוד נאריך בזה). ובכן בעיקר ההשקפה על מציאות פך השמן הנפלא בעולם העשיה שווים הם להשקפת הח' חו"ס הגו'. פן יבוא המתקש לאמר כי אם אמנם הפך הזה משל היה אכן גם המשל בעצמו לקוח הוא מעולם העשיה! ע"ז נשיב דברים אחרים:

כלל גדול הוא ברברי חז"ל כי שמנה של מנורה משונה הוא מהשמן שעשה משה במדבר לשמן המשחה, ומקרא מלא הוא כי בשמן המשחה היה מר דרור (פרשה כי תשא) משא"כ בשמן המאור, והכשר למנורה פסול הוא לשמן המשחה, גם בלא"ה שמן המשחה אסור ליהנות ממנו ולהשתמש ממנו לדבר אחר (יעוין מנחות פ"ו והוריות י"ב ועוד בכ"ט והוא הל' פסוקה), והנה כבר הבאנו בפרק א' דברי המסורה המקובלה באומה כי הפך משמן המשחה הוא הפך שנודמן לבני חשמונאי, וא"כ יפלא הלא אסור היה להדליק בו את המנירה? אכן באמת הפך הזה הוא אנדיי ואין למדין הלכה מן אגדה כי אם עלינו לחפש אחרי הרעיון האצור בה, וכפי מה שאמרנו משל היה לשמנה של תורה, והיא ראייה שאין עליה תשובה...

בא וראה קורא נכבד עוד דבר נפלא כי ע"ד שמן המשחה שנס גדול נעשה בו שתחלתו לא היה רק י"ב לוגין, וכולו קיים לעתיד לבוא (ראה פרק א') פ"גי בזה רבי יהודה ור' יוסי, שרק לרעת ר' יהודה נעשה גם גדול בשמן, אכן ר' יוסי חולק עליו על זה ואומר כי לא היה שום נס בהשמן כי אם עירב את השמן במים הרבה ולכן היה נמשך זמן הרבה יעו"ש (בהוריות דף י"א), ורבי יהודה ור' יוסי הלכה כר' יוסי. וכן הוא באמת דעת הרמב"ם (הלכות כלי המקדש פרק א' הלכה ב') שלא היה שום נס בשמן המשחה ופיסק כר' יוסי (יעו"ש בכ"ט) והוא הולך בזה לשיטתו כדברי החכם חו"ס. ועוד נביא ראיות להחלטת הח' חו"ס, אכן לע"ע אשיב להאריך מעט ע"ד השמנה של תורה, ואתה קירא נכבד הסכת ושמע!

פרק ד'.

במס' שבת (כ"א ע"ב) "תנו רבנן מצות נר חנוכה, ב"ש אומרים יום ראשון מדליק שמונה מכאן ואילך פוחת והולך, ב"ה אומרים יום ראשון מדליק אחת מכאן ואילך מוסיף והולך. אמר רבי יוחנן שני זקנים היו בצידון אחד עשה כב"ש, ואחד עשה כדברי ב"ה, זה נותן מעם לדבריו כנגד פרי החג, וזה נותן מעם לדבריו משום דמעלין בקידש ולא מורידין" וכו' יעו"ש. הבאור האמתי במחלוקת ב"ש וב"ה המזורה הזאת הוא עפ"י ההקדמה הזו: נצחון המכביים היה נצחון כפול, נצחון דתי ונצחון מדיני כאחד. זאת ועוד אחרת, כי הנצחון המדיני הזה היה האחרון בדברי ימי ישראל סבא המדיניים, ומאז ועד עתה אין זכר לנצחון מדיני בחיי עם ישראל, תחת אשר חיי ישראל הדתיים יתחזקו מיום ליום. ועתה אחרי ההקדמה הקטנה הזאת תבואר לנו מחלוקת ב"ש וב"ה באר היטב: הן כפי הנודע תלמידי הלל שמו להם את רבם למיפת ויהיו אוהבי שלום ומנוחה, ולכן גם נמו לשאת את עמל רומי ברומיה, ותחת זה תקנו תקונים רבים בחיי ישראל הדתיים לפי המקום והזמן, הלל תקן פרוזובול, וכל הנמשכים אחריו הלכו לקולא בענינים דתיים, למען למשוך חוט של חסד על דת ישראל. אכן תלמידי שמאי קנאו קנאה גדולה להחירות המדינית ויתנגדו בכל תוקף לממשלת רומא, ולכן הורו לחומרא כדי להתרחק ולהפריד מאנשי רומא (לזה הסכימו כמעט כל כותבי דברי ימינו, לדוגמא ראה גרעמץ, ווייס דור דור ודורשיו ח"א פ' י"ט), לעווי בספר "בקורת התלמוד" ערך אסיים, ועוד הרבה). בשעה שמחוקקי ישראל ב"ש וב"ה תקנו לדורות לזכור את הנס חנוכה, ב"ש התבוננו ביתר שאת על הצד המדיני שבנס חנוכה איך שרבים מנבוכי רומא נפלו ביד מעטים, ולכל בני ישראל היתה הרוחה במצב המדיני שלו, ובאמת הנצחון המדיני פוחת והולך מימי המכבים מדור דור, ולכן תקנו ב"ש שביום ראשון מדליק שמונה מכאן ואילך פוחת והולך, שאולי ע"י ההתבוננות במצבנו המדיני שהוא פוחת והולך נתעורר כאיש אחד חברים לקנא קנאת החירות מיד רומי הרשעה. ומה עמוק הוא מעמו של אותו ההוקן שעשה כב"ש באמרו "כנגד פרי החג", כי באמת מה שאנו מקריבים ע' פרים כחג הסוכות מקובל היה באומה העברית שהוא כנגד ע' אומות (עיין סוף מס' סוכה וסוף פרשה פנתם במדרש רבה). אכן ב"ה התבוננו בנס חנוכה מנקודת הדתי שבו, איך נפלו טמאים ביד מהורים ורשעים ביד צדיקים, וודים כיד עוסקי תורה"ק, ובאמת במקדש הדת אנו עולים מאז ועד עתה, כי לולא זאת הלא כבר נכחד עצמנו מבין הגוים. ולכן תקנו ב"ה "יום ראשון מדליק אחת מכאן ואילך מוסיף והולך" אחרי שענינו הרואות "שמעלים אנחנו בקודש ולא מורידים", ומה נהדר הוא כעת מעמו של אותו הוקן שעשה כב"ה. בוא וראה בשעה ששאלו בנמ' (שם בשבת תיבף אחרי מחלוקת ב"ש וב"ה) מאי חנוכה? אמרו על זה שהנס היה על ידי פך אחד שהיה מונח בחותמו של כהן גדול, כי באמת "שני שמנים הם שמן כהונה ושמן מלכות" (מדרש חזית על הפסוק לריח שמניך טובים והכונה על שמן המשחה שנמשחו בו כהנים גדולים ומלכים) הוא שמן הדת ושמן המדיני שהיו נמשחים בו הכהן

הגדול לממשלת הדת, והמלך על הענינים המדיניים, ולכן אחרי אשר נפסק הדין כב"ה שעלינו לשכוח את מצבנו המדיני ולא לנו להוליך את מכתב בנינו למטבח, עלינו להתבונן בנס חנוכה רק ע"ד השמן שהוא מונח בחותמו של כהן גדול, שבאמת השמן הזה מוסיף והולך, אבל אין לנו להתבונן ע"ד השמן של מלכות כדעת ב"ש שהוא פוחת והולך, ועלינו להתלונן בצל שרי.

פרק ה'.

בספר „הלכות גדולות" — שנודע כל דבריו דברי קבלה — כתוב לאמר: „וקני ב"ש וקני ב"ה הם כתבו מגלת בית חשמונאי ועד עכשיו לא עלה לדורות עד שיעמוד כהן לאורים ותומים, והם כתבו מגילת תענית בעלית חנניה בן חזקיה בן גרון כשעלו לבקרו. ב"ד של אחריהם עמדו ונגזזה" (ה"ג בתקון סופרים ע"ש). והנה ע"ד מגלת תענית היא ברייתא מפורשת במסכת שבת (דף י"ג ע"ב) „מי כתב מגילת תענית? חנניה בן חזקיה בן גרון", אכן קבלתו ע"ד מגלת בית חשמונאי שג"כ כתבוהו קני ב"ש וקני ב"ה, אם כי לא נמצא הדבר הזה מפורש בתלמוד, בכ"ז זכר לדבר נראה לדעתי הוא ממה שהבאתי בפרק הקודם „ששני זקנים היו בצידון אחר עשה כדברי ב"ש ואחד עשה כדברי ב"ה" הם המה הזקנים שכתבו מגלת בית חשמונאי ולכן מביא ר' יוחנן ראייה מדבריהם. בא וראה במס' שבת (דף י"ג) מבואר שבעלית חנניה בן חזקיה בן גרון היו כל האספות מב"ש וב"ה, שמה אסרו את ה"ח דבר, שכנודע לפי החלטה המבקרים התייעצו שם על צפונותיהם ע"ד הרומיים, ולכן גם שם כתבו את מגלת בית חשמונאי ושם כתבו את מגלת תענית לדעת מה לרחק ומה לקרב, ואחרי תום האספה הסכימו לכתוב את הנס מפך השמן (שמקורו הוא במגילת תענית פרק ט') כדעת ב"ה, וכפי מה שאמרנו שדעת ב"ה היא כי בנס חנוכה עלינו רק להוכיח את הפך הדתי המונח בחותמו של כה"ג המוסיף והולך, ואם כי בספר החשמונאים כתבו ג"כ ע"ד הנצחון המדיני, אכן לא עלה לדורות עד שיעמוד הכהן לאורים ותומים. כפי מה שהזכרנו בשם כה"ג גזרו את מגילת תענית (ראה מס' ר"ה דף י"ח), ולכן לא נפלאת ג"כ אם גם בספור מפך השמן נמצאו חלוקי נוסחאות, למשל רבי אחאי גאון גורס, ולא היה בו כדי להדליק אפי' יום אחד" (ראה בשאלות פרשה וישלח) וכן היא דעת בעל האשכול חותנו של הראב"ד (הלכות חנוכה). כן בספר „האשכול" נמצא הלשון „ונעשה נס" ולא „נעשה בו נס" וכן מביא גם ב„דקדוקי סופרים" בשם ש"ס מדויק³), ובפסיקתא רבתא לא נמצא כלל נס השמן! (על הדבר הזה העיר הח' חו"ס והג' הרצ"ח בחדושו לשבת דף כ"א), וכ"ז יען כי עיקר חמגלה נגזזה ורק דברים מקומעים הגיעו לידנו בסתר ולכן ערכוב דברים הננו רואים בזה.

פה ראינו גם להעתיק דברי הגאון מהר"צ חיות בספרו „אגרת בקורת" (דף ח') וז"ל: „היו אצלנו הרבה מדרשים שנאבדו מאתנו וכו', וכו', ועיין רש"י (שבת כ"ג) נשים חייבות בנר חנוכה מפני שהיו באותו הנס, פירש"י שגזרו היונים על כל בתולה שהבעל לשלמון, וע"י אשה נעשה הנס, ואם אמנם כי תוקף הגזירה נזכר (כתובות ג' ע"ב) מ"מ לא נדע אם ענין זה בחנוכה היה

וגם אם נעשה הנס ע"י אשה, ועיין ר"ן פרק ב' דשבת שהוסיף שמצא במדרש שהאכילתו יהודית גבינה, ועיין במאור עינים פרק נ"א שלא ידע לאיזה מדרש כיון הר"ן, ועיין רמב"ם פרק ג' מהלכות חנוכה שמספר כל הענין מן חשמונאים איך עמדו בפרץ והעמידו מלך מן הכהנים ולחמו מלחמות ה', ועיין שו"ת תשובה מאהבה" (ח"ב סי' רפ"ה) שתמה מאין הוציא הרמב"ם ואת שהיונים במלו הדת? אולם נמצא רמז בש"ס (מגילה י"א ע"א) „לא געלתים בימי היונים שהעמדת שמעון הצדיק וחשמונאי ובניו ומתתיהו כהן גדול“, ועיין פסיקתא פרק ב' ומדרש רבה פרשה בראשית פרק ט"ו „מלכות יון אומרת כתבו לכם על קרן השור שאין לכם חלק באלהי ישראל“. ועיין רמב"ם בהקדמתו לפי המשנה בשמות החכמים בסופו כ' יוחנן כהן גדול הוא יוחנן בן מתתיהו הנזכר בתפלות החשמונאים, ראינו שגם אצל הספרדים היה ענין חשמונאים ומלחמותיהם בנוסח התפלה כמו באשכנזים עכ"ל הגרצ"ח נ"ע. על זה ראינו להעיר דברים אחרים: (א) ראה בתוס' (מגילה כ"ג) ד"ה חד אמר עולה, שהביאו ילמדנו דחנוכה „שאין משגיחין בחנוכה כל עיקר“ וע"ז העיר המהרש"א שלא נמצא אצלנו, ועיין מ"ש ע"ז הגאון מהר"ו מרגליות בתשובת „ראש אפרים“ (סי' כ"ו בתשובה להגאון מוה"ר ברלין). (ב') ראה גם במדרש רבה (בראשית פרשה צ"ט) נמצא ג"כ זכר לגזירות היונים, וראה גם במס' ר"ה (דף י"ח) נמצא ג"כ ע"ד נצחון בית חשמונאים להנצחון הדתי, ועוד בכ"מ. (ג') עיין בנוסח התפלה של הרמב"ם ז"ל (בספר משנה תורה אחרי הלכות תפלה) מביא מפורש תפלת „ועל הנסים“ כמו לאשכנזים. והנה בספר „כלבו“ בהלכות חנוכה מביא קבלה כי יוחנן כהן גדול תקן תפלת ועל הנסים, מנ"ל הא? כן ראיתי דבר נפלא בלבוש (או"ח סי' תר"ע) בזה"ל „וכשגברה מלכות בני חשמונאי שהוא היה יוחנן כהן גדול ונצחום“ הן הכל יודעים כי הנס היה על ידי יהודה המכבי ולא על ידי יוחנן כ"ג. בכלל הרבה דברים יש לי להעיר. אכן מכל זה נראה למדי כי הרבה מדרשים וספורי חנוכה נאברו מאתנו, ולכן בחג האורים אור וחושך משתמשים בערבוביא.

פרק ו'.

מכל האמור עד הנה נראה ברור כי אין לנו קבלה פרמית ואמתית מקובלה לכל ע"ד נס חנוכה, אכן נצחון החשמונאים הוא האחד הנודע ומפורסם, ובכן על כרחנו נודה להחכם חו"ס כי רק על זה נתקן בעקרו חג החנוכה, וכל הדברים הפפלים להנס הזה לא מעלים ולא מורידים.

והנה החכם חו"ס בתשובותיו השונות (בסוף שנת 1891 ובראש שנת 1892 בהצפירה) מביא עוד ראיות נכונות לשימתו בנס חנכה מכל הקישיות השונות שנמצאו בדברי קדמונינו (ראה במהרש"א שבת, ויעיין גם בחדושי המאירי שבת, ובספר האשכול בה' חנוכה ובהר"ן, ובפני יהושע „למה צריך כלל לנס חנוכה הלא מומאה הותרה בצבור?“ כן הקשה בספר „אשי ישראל“: הלא משקי בית מסבחים דכן ואיך טמאו את השמנים? ועיין שו"ת „מור וקציעה“ להגאון יעב"ץ, ובסמ"ג ובשו"ת „חכם צבי“ סי' פ"ו, ובתשובת „כתי כהונה“ ח"א סי' א', ובגהות מהר"ץ חיות שבת. ועיין במהרש"א חולין (דף נ"ה ע"ב) כתב כי הנס היה בשברי חרסים ולא בפך שלם והוא נפלא! ועיין עוד בלב אריה חולין שם, וכ"ז

צינתי רק לדוגמא, ובאמת יש לי להוסיף כהנה וכהנה) ומוה נראה „שגם הגאונים ההם היו מסופקים, ובקשו לישב זרות הנס הזה באופנים שונים וא"כ לא היתה האמונה בנס השמן מקובלת ונשרשת בלבות בני ישראל באופן השוה" (לשון 'הח' חו"ס בגליון 28, וראה מה שכתב גם בגליון 288 ובגליון 5 דברים ברורים בזה), וראה עוד במס' פסחים (דף ס"ד ע"ב) „אביי אמר ננעלו שערי העזרה הנן ומכנין אניסא, ורבא אמר נועלין הנן ולא סמכינן אניסא, והרמב"ם בהלכות קרבן פסח (פרק א' הלכה י"א) פוסק כרבא דנועלין שערי העזרה ולא סמכינן אניסא והוא כדרכו תמיד בזה.

בזה יש להכריע מה שנמצא במסכת שבת (דף כ"ב) „אמר רב שהיה נותן שמן כמדת חברותיה בנר המערבי ובכ"ז היה דולק ביותר" יעו"ש, אכן במס' מנחות (דף פ"ו ע"ב) נמצאו הדברים האלו על שם „רבא" וכבר העירו רבים בזה, כי באמת מיכרחים אנחנו לגרום רב ולא רבא, כי הלא דעת רבא כפי הנוכח דלא סמכינן אניסא, ואיך היה סימך על הנס בנר המערבי, אכן דעת רבא ע"כ כדעת הרמב"ם שבנר המערבי היה נותן שמן ביותר. וכן הרמב"ם הולך בזה לשיטתו דפוסק כרבא דלא סמכינן אניסא. וראה עוד בספר „חידושי המאירי" על מס' שבת מתפלא על דעת הראשונים שחלקו את פך השמן לשמנה חלקים איך סמכו על הנס? ועוד לנו אריכות דברים הרבה בזה ע"ד דעת הרמב"ם ושיטת רבא, וכבר האריכו חכמים שונים בזה. והיוצא מדברינו כי דברי הרב החכם הכולל חו"ס הי"ו שרירין וקיימן, וכל החושבים עליו רעה מהרה תפר עצתם ותתקלקל מחשבתם והאמת לעולם תעמוד⁴).

פרק ז'.

חכמי האגדה האלהיים אמרו „הרואה שמן זית בחלום יצפה למאור תורה, שנאמר: ויקחו אליך שמן זית וזך" (ברכות דף נ"ז ע"א) ולכן בכל מקום שאני מוצא שמן זית באגדה הנני מצפה למצוא באגדה הזאת רמז נכון לשמנה של תורה והמאור שבה, ות"ל בדרך הזה מצאתי פתרון נכון וברור לכל האגדות התמוהות השמניות הנמצאות בתלמוד ומדרשים, ובדרך הסלולה הזאת אחזנו גם פה בנוגע ל„אגדת פך השמן של חנוכה"⁵ ביחוד שכמעט כל דברי הגאונים השונים מסייעים להחלמתנו והחלמת החכם הגדול חו"ס, והנני להעתיק פה דברים אחרים מספר ישן הנודע בשמו בשם „חמדת הימים"⁶ ואחר נחרל. ז"ל — „כמעט נר אלהים מרם יכבה העיר ה' רוח כהני ה' משרתיו עושי „רצונו להורות נחן בלבבם, ואמר חוקי ידים רפות נקום נקמת ה' אחר תאסף, וחיוק „ואמץ ידי חשמונאי ובניו להיות אמין לבו בנבורים הוא ובניו אתו, ויעבירו קול „במחנה לאמר מי לה' אלי. ויאסוף אליו כל זקני יהודה כל איש חיל רב פעלים „אשר נגע ה' בלבו לנקום נקמת ה' קנאת ה' צבאות תעשה זאת, וילחמו בו „ויגדשוהו וילך, ויכו אותו ואת עמו עד בלתי השאיר לו שריד, ובשובכם נתנו „שבח והודאה לאל וחוקו את ברק הכית והיה אור ישראל לאש, והארץ האירה „כימי עולם ודבר זה לבדו יספיק לעשות זכרון לבני ישראל לנס ההוא ולקבוע „ה' ימי חנוכה, ולא כמו שעלה על רוח רבים לאמר אשר עיקר קביעותן היתה „מפני נס הפך כי אין לקבוע ימים טובים בהלל ובחודאה מפני נס הנעשה

„באיוה ענין הפך המבוע, אלא כשיהיה ענין הצלה מאיוו הצלה ועשרה נמים נעשו
„לאבותינו בבהמ"ק ולא קבעו בעבורם ימים מובים? ועוד וכו' וכו' (7) ואף גם
„אשר הופיע ה' ממכון שבתו ויתן גם להתנוסס בפך השמן שהיה מונח בחותמו
„של כה"ג שלא חלו בו ידים של האויבים, לא לחנם נעשה הנס בנרות דווקא
„אשר שם רמז, והן הזכירו מעשה נסים על האויב אשר חשב על היהודים
„להשמידם לבטל מהם חדש, ושבת, ומילה. ובירו הנפלאה הפר עצתם אשר
„ברית כרותה לישראל כי אין כל אומה ולשון שולטים בתורה ובמצות ועל כן
„היה לנס „סוד" הפך של שמן בחותמו של כה"ג, רמז שישראל יהיו בוטחים
„לדורות שאין או"ה יכולין לבטל מהם התורה שנמשלה לשמן העולה על כל
„המשקין, וממנה תצא אורה לעולם כמו השמן המאיר לארץ ולדרים עליה, ונעשה
„ג"כ גם זה במנורה וכו'. על קומב כוונה זו אשר נכלל בפנימיות הדלקת הנרות
„כי בה יכלל זכרון כל הנסים ונצחון אויבנו וקיום דתנו וכו', והנה אמת נכון
„הדבר כי הנס שבכל הנסים אשר נורא תהלות עושה פלא עם בראוי בכל דור
„ודור ויהיו לנס הדבר הזה טוטל חובה על אותם הפרטים „לא וולתם" וכו' וכו'
„וואשר לא מוב עשו רבים טרבת בני עמנו אשר לא יזכרו ולא יפקדו ולא יעלו
„על לב לעולם בקרב הימים ימי נסים היו לישראל על מה אדניהם הוטבעו ומה
„ראו על ככה ומה הגיע אליהם, ומח לבם מהבין ועין שכלם כהה כי דרך נשים
„להם ותהי יראתם מצות הנשים מלומדה וכו' וכו', אני הגבר ראה בעיני עמי
„אני הרל באלפי והצעיר בחכמה לא לכבודי ולא לכבוד בית אבא דיברתי עד
„הנה כי אם ליראת ה" עכ"ל ספר „חמדת הימים" אות באות ועיין ג"כ בספר
„בן פורת יוסף" להגאון ר' יעקב יוסף מפולנאה, ובספר „מאור עינים" לאדמו"ר
„מטשערנאביל ובספר „תורה אור" לאדמו"ר מלאדי, ובספר „קדושת לוי", ועוד
בכמה ספרים קרושים וכולם הלכו בזה בדרך בעל „חמדת הימים" ואכמ"ל.

מזה אנו למדים הרבה דברים: (א) כי אין לקבוע הלל והודאה על נסים
הנעשים למעלה מהמבוע כי אם דווקא על נסים הנעשים ע"י המבוע בת אלהים
בעצמה. (ב) בחנוכה העיקר הוא נצחון החשמונאים, ופך השמן לית מאן דכר
שמיה, והוא כההחלטה הברורה של החכם חו"ס הי"ו. (ג) כי פך השמן רומז לשמנה
של תורה, ובאגדת פך השמן לא נמצא כי אם רמז ע"פ הסוד להתנכרות רוח
התורה אחרי נצחון המכביים כהחלטתנו אנחנו.

בל נשכח נא כי הדברים האלה יצאו מפי גאון מקובל לפני ב' מאית שנה
ובכ"ז לא יצאו עליהם עוררים, ומה נראה כעת בזמן הנאור הזה? או לאותה
כלימה! החכם חו"ס אומר כי נס חנוכה בעקרו נקבע על נצחון החשמונאים,
וכבר יצאו עליו עוררים מעוררים שונים לנדתו על אשר יעיו לאמר דברים
כאלה בפומבי! או לאותה בושח!... זאת ועוד אחרת! בחמדת הימים תכף
אחרי הדברים הנזכרים נמצאת שם הגהה מאת המניה (לא אדע אם היא בכל
הדפיסים הקודמים, כי חמדת ימים שלנגד עיני הוא מהדפסה האחרונה זאלקאזוע
שנת תק"ג) בזה"ל „א"ה בס' מהראנ"ח ז"ל מסכים והולך כדברי המחבר" עכ"ל.
מזה נראה כי החכם המניה מצא את הדברים הנזכרים ברורים, ולמען לא
יערערו עליו הוסיף כי ההשקפה הזאת אינה השקפת יחיד.

סוף דבר אנו למדים מכל המאמר הנוכחי כי „אגדת פך השמן" היא אחת

האגדות היפות אשר חוט של תמימות משוך עליהן, ומשכילים רואים את המאור שבאגדות כאלו, אכן שומים יכשלו באגדות כאלה ומגששים כעור באפלה, ועליהם נאמר „פתי יאמין לכל דבר ושומר פתאים ה'“.

בעת הדפסת מחברתי זאת הגיעני הגליון 53 מהצפירה, וראיתי במאמרו של החכם חו"ם „דברי אמת וצדק“, אשר בו יוכיח מכל המאמרים שכתב מכבר בעניני הנסים, שלפי אמונתנו שהבורא ית' אינו נוף ולא ישיגוהו משיגי הנוף, אינו לפ"ז בעל שנוי רצון לשנות סדרי בראשית בשביל נם יוצא מגדרי הטבע, והולך ומעתיק את דבריו בהצפירה (משנת תרמ"ה גליון 5) במאמרו „העינים ואור השכל“, שהתורה עצמה צותה להאמין רק במופתים גלויים מפורסמים, באמרה „אתם ראיתם את אשר עשיתי למצרים“, ופן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך, כי לא את בניכם אשר לא ידעו ואשר לא ראו וכו' כי עיניכם ה' רואות" וכו' ולהפך הזהירה לבלי האמין במופתים נסתרים באמרה אצל נביא השקר, ובא האות והמופת וכו' לא תשמע אליי" וכו'. ולפי שאמונת ישראל נוסדה רק על הידיעה כשה"כ וידעת היום, דעת את אלהי אביך וכדומה הרבה, והידיעה נקנית רק ע"י הכרה שכלית כדברי הנביאים „שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה" וכדומה הרבה גם בדברי חז"ל, על כן בתחלה בזמן התורה שלא היו עדיין מוכשרים לכך, ראתה החכמה העליונה לחוק האמונה בקרבם ע"י אותות ומופתים גלויים ומפורסמים בראיה חושית, וכאשר במשך הזמן יבואו לידי הכרה שכלית „לא ילמדו עוד איש רעהו וכו' לאמר דעו את ה' כי כלם ידעו אותי מקטנם ועד גדולם" (ירמיה ל"א) ואז יבינו שהאותות והמופתים שראו במצרים, הם ג"כ מעשה ה' מימי בראשית מחייבים בהכרה שכלית, ומה נפלאו דברי הירושלמי שהביא עוד החכם חו"ם במאמרו מענין קריעת ים סוף, כתיב רבות עשית אתה ה' אלהי נפלאותיך ומחשבותיך „אלינו, לשעבר רבות עשית אתה ה' אלהי מיכן והילך נפלאותיך ומחשבותיך „אלינו משל למלך שהיה לו אוזן לוגין (כלי מורה השעות) כיון שעמד בנו מסרה לו“.

הערות.

(1) ע"ד פרטי הרעש ראה בהמלויץ לשנת 1892 בגליון 18 במאמר „חכמים הזהרו בדבריכם" וכמעט ככל מכ"ע הפולאנים והרוסים ובחז"ל במסכה"ע האשכנזים בווען, ברלין, פעסט, ככולם נתפשטה השמועה כי הצפירה נאסרה לבוא בקהל היהודים בשביל מאמר אחד הכופר באמונה מפורשת בתלמוד! ושונאינו עשו מזה מטעמים לקוראים, וב"ז על ידי מהרסינו ומחריבינו אשר ממנו יצאו, ואוי לאותה כלימה, ובמב"ע וואסחאד לשנת 1892 בגליון 5 גרס סכתב מאת הרה"ח חו"ם אשר כי הכתיש את השמועה הג"ל. אולם מאד נפלא בעינינו כי בשעה שסופר אחד בהמלויץ (גליון 18) אומר להח' חו"ם „חכמים הזהרו בדבריכם“, לא ידע שכבר קדמהו סופר אחר „איש יהודי" בהמלויץ משנה העברה (גליון 275) במאמר ראשי „הג האורים" הוא מאריך להראות גודל נם החשמונאים בחנוכה ועל אגדת פך השמן יאמר כי נשאר לזכרון רק כפי הקטנים ככלי המשחק שלהם בחנוכה, יעווי"ש.

(2) ראה גם במהרש"א שבת ובהנהגות מהר"צ חיות את הדברים האלה בסגנון אחר. אכן הגאון מהר"ץ חיות בכמה מקומות כותב בסגנון משונה אותם הדברים בעצמם שכתבם בדרך

אחר במקום אחר. למשל ראה בהגהותיו למסכת חולין (דף ס' ע"ב) מביא בשם חכם אחד מופת על התורה מן השמים, והחכם הזה הוא החכם מהר"ה וויזעל ונוהר מלהוכיחו בשמו בחבורו על הש"ס. אכן הגאון מהר"ן קאלישער בספרו „אמונה ישראל" מביא מפורש את הרה"ו ע"ד המופת הנזכר. וכן הוא נוהר בכ"מ בהגהותיו מהוכיח שמות משכילי הדור העבר בשגם בספריו על בקורת השונים מוכיח שגם בכבוד. אכן „אין לך אדם שאין לו שעה, ואין לך דבר שאין לו מקום" .

3) בהצפירה גליון 5 ש"ז באמת הקשה חכם אחד על הלשון „ונעשה בו נס" „ונעשה נס" הוה ליה למיטר? אכן כפי הנוכח באמת בגירסאות מרויקות נמצא הלשון „ונעשה נס" .

4) ראיתי להעיר על מה שנמצא בתשובת הרה"ח חו"ס אלי (הצפירה גליון 288 ש"ע) מה שמחילה כי האגדה ע"ד פך השמן היא אגדה מאוחרת בימי האמוראים, מעות הוא. הן כפי שהבאנו בפרק ה', מקורה שמגילת תענית שכתובה זקני שמאי והלל, ומכל מ"ש בפנים נראה כי הדרת השיבה חופפת על פך השמן הוה. כן מה שהחליט שם כי „האי מילתא אגדתא את הגרעין האמתי הנמצא באגדה כזאת שקנתה זכות אורח מאז ועד עתה ומעתה ועד העולם, ולדעתי מצאתי את הגרעין ההיסטורי היוצק באגדה זאת, את תוכו אכלתי וקליפתו זרקתי, והוא, כי הפך הוה מלא הוא משמנה של תורה. וראה במאמרי השונים לחניכה (המגיד שנת הר"ן בגליון 49, ובחמגיד שנת הרנ"א בגליון 36 ובשנת הרנ"ב בגליון 49 ובמאמרי „היונה לעת ערב" הגיון לחנוכה בהצפירה הרנ"ב גליון 277), שמה בארתי הרבה הלכות חז"ל מר חנוכה כדברי הנוכחית. וראה עוד מה שכתבתי ע"ד הלל מפאריש ג"ע (פ' מקץ בדרושו לאומי" (מאמר גדול בחמגיד ש"ע גליון 19—33 בפרק ד') ובמאמרנו „רוח צפוניות" (המליץ שנת 1890 גליון 259), והרבה דברים נשארו בקולמסי ועוד חזון ולמדע א"ת.

5) אצלי נמצאו בכתב יד הרבה מאמרים שונים בנוגע לכל האגדות המדברות ע"ד שמנה של תורה, אכן פה לא נגענו רק בקצה עטנו ע"ד פך שמן של חנוכה. וע"ד השמן שעשה משה כמדבר ואסוף השונות, אם כי הוכרנו בפרק א' בכ"ז לא כתבנו השקפתנו עליהם פה, יען כי עקרה של מחברתנו לא נכראה רק לתבוע עלבון החכם הגדול חו"ס שחולל ע"י כתות ידועות שונות. ויעוין בספר „פלה הרמון" להרב הצדיק ר' הלל מפאריש ג"ע (פ' מקץ בדרושו לחנוכה) שכתב דברים נכונים עפ"י דרכי בעלי החכ"ד ע"ד נס של חנוכה ואסוף השונות, ודעתו כי שניהם מרומים לחכמה עולאה הסמוכה בשם „שמן משחת קודש" ור"ל .

6) בכלל בכל פנות שאני פונה הנני רואה כי יש קשר והתייחסות בעולם האגדה לנס של פך השמן עם נס של הנר המערבי שהיה דולק יותר מחביריו, אם כי נתנו בו שמן כמדת חביריו, ובדרך זהו דרך ג' מהר"ח המצוין חו"ס בכ"ז לא כתבנו השקפתנו עליהם פה, השקפת הרמב"ם בנוגע לנר המערבי ונס חנוכה, כי שניהם תלויים זה בזה, ויש להוסיף כי האגדות האלה הן תולדות האגדה הידועה: „מקום ארון אינו מן המדה" ... והכונה בזה היא, כי ארון התורה, אם כי היה דבר ממש בעל אורך ורוחב וגובה, בכ"ז לא היה תופס מקום כלל בבית המקדש, כמו פך השמן שהיה אצור בקרבו שפן במדה מיוחדת, אם כי לא היה בו רק כדי להדליק יום אחר, וכן הנר המערבי שהיה בו תפיסת מקום לשמן הרבה, אם כי לא נתן בה רק כמדת חכרותיה ... והכונה בכל אלו האגדות הוא על המאור שכתורה המונה בארון ובפך השמן, כי מתורה קטנה, כמו התורה שכתב, יצאה תורה שבעל פה אשר אדוכה מארץ מרתה ורחבה מני ים ... ובאמת מקום השמן היה אצל הארון, עיון במס' הוריות (דף י"ב) וראה במ"י האכרובנאל על התורה (בפרשת תשא), ומכ"ז נראה התייחסות הגדולה שיש לשמנה של תורה והמאור שכתורה שמקומו בארון ד'. אכן בדמיון הקרמונים האלהי הוה השמן והמאור שכתורה מלוכשים כנגדי נסים ונפלאות, עדי יצאו הרבה אגדות מסוג זה מלוכשים במעשה הרמיון. וראה עוד בהאכרובנאל שם כתב ששמן המשהה שעשה משה כמדבר, אם כי חספיק על כמה דורות, בכ"ז היה על דרך המכע, ועיו"ש דברים יקרים. כן כתב שם כי התרבות השמן להרבה נג"ב עפ"י הטבע, ועיו"ש. בכלל בכל מקום שאני פונה הנני רואה ראיות ברורות לדברי הח' חו"ס .

לפני שומי קצני למלי אציון לעיון בכמה ספרים הנוגעים לדברים הכתובים במחברתנו . והנה ע"ד „פך השמן" ראה גם בספר „אור חדש" למהר"ל מפראג ג"ע, ובספר „בינה לעתים" בדרושו לחנוכה, ותמצא כדברי, וע"ד קבלת בעל „הלכות גדולות" שהבאתי בפרק ה', ועיון בספר „קריה נאמנה" להרש"ף בצד 12 בהערות הג' המבקר מהר"מ שטראשון ו"ל מה שמביא שם בשם הספר „בית יהודה" ובשם הג' שיר, וראה גם מ"ש כזה הח' מהר"י ריפ"א בהאסף שנה שלישיה בצד 253, ועיון שם מה שמביא גם ער"י בשם ספר „אמונה צרופה" . אכן כפי הנראה נעלם מהר"ח חו"ס ריפ"א על מה שציניתי פה, ועיון גם בספר „דוד דורושו" בפרק י"ט מ"ש ע"ד דברי הב"ג הנזכרים. אדמה בצדק כי די והותר מה שציניתי פה, וזאת גם לדעת כן בכ"ז אין אף ציון אחר שציניתי בו שיומרו עליו כי הוא לכטלה, יען כי להמעיון יתבאר משם ראות ברורות לדברינו ולהחלמת החכם הגדול חו"ס שלימ"א .

7) לא נעלמו ממני מכות ומחומת המבקרים התדשים ע"ד ספר „חמדת הימים" . אכן

אנכי לשלומי ואמוני ישראל אשים דברתי, אשר רובי תפלותיהם השונות בספר „שערי ציון“ ועוד, לקוחים מספר „חמדת הימים“, אצלם אני שואל מה יאמרו על הדברים הברורים הנזכרים פה? וראיתי פה להעיר על מה שנמצא בספר זה „מעשה יהודית“ ממה שמצא בקובץ ישן משונה מעט מהמסופר ב„יהודית“ אשר לפנינו, ושם נמצא כתוב כזה: „ויהי אחר התשועה הגדולה הזאת כאשר נטתו כל ישראל, העלו כולם עולות וזבחים וגדרים, ויהודית הקדישה את כל שללה לבית האלהים ויעשו עם יהודית שמחת זאת הישועה ג' חדשים, ובכל ימי חיי יהודית לא קם מוזיק על ישראל“ וכו' יעו"ש כל המסופר ברחבה (חמדת ימים בדרושי לחנוכה דפוס זאלקאווא דף ג' ע"ב). והנה בזה הונח לי ממכות בעל „מאור עינים“ (חלק ג' פרק ג"א) איך יחסו הקדמונים מעשה יהודית לנס חנוכה (לדונמא עיון במס' שבת דף כ"ג ובר"ג שם), הלא לפי המסופר בספר יהודית אשר לפנינו בכתובים אחרונים נמצא כי תשועת יהודית היתה בסוף חודש אלול ולא בכסלו? אכן לפי המסופר פה: „ויעשו שמחת חדשים. והנה המאור עינים“ החליט בצדק כי הרבה דברים וישועות אם כי לא נעשו בכסליו ככז' הסכימו עליהם הראשונים לעשות הזכרון להם בחנוכה דקא, יעו"ש מעטו ונמוקו. ולכן יחסו הרבה פמורים לחנוכה לעשות להם זכרון, כמו ספור פך השמן וכמו ספור השמנה שפורים של הפסיקתא. וראיתי להעיר כי על קביעת שמוגת ימי חנוכה נמצאו טעמים שונים: (א) ע"ד פך השמן שהפסיק לח' ימים; (ב) ע"ד שמונת השפורים; (ג) לזכרון חנוכת הבית של משה שנגמר בכ"ה כסלו (ראה לכוש וכלבו ומדרש רבה נשא); (ד) לזכר מתתיהו וז' בנוי! אכן כל זה אינו כי אם טעמים נוספים לנצחון החשמונאים בדבריו בעל מאור עינים.

(7) בפרק ג' העתקנו דברי הגאון מהר"ץ חיות בספרו „תפארת למשה“ שכתב ההפך מזה, כי הלל והודאה ביותר יש לחקן על נסים היוצאים מגדר הטבע, ולא על נסי הטבע, וכן כתב גם בספרו „שאלות ותשובות“ (סימן ס"ה, זאלקאווא תר"י). אכן האמת תורה דרכה להצדיק בעל „חמדת ימים“, וכמו שהוא שואל בצדק „מדוע לא תקנו הלל והודאה לכל העשרה נסים שנעשו במקדש?“ ... בכלל הנני רואה ערכובי דברים שונים בספריו השונים של הגאון מהר"צ חיות, ומה שהוא מטהר בספר זה ע"ד הבקורת מטמא בספרו השני ע"ד הפלפול.

הערה נוספת ואחרית דבר.

אם כי יצאנו ידי חובתנו לדעתנו בברור „אגרת פך השמן“ לכל פרטיה, בכ"ז חייב כל אחד לראות את עצמו כאילו לא יצא ידי חובתו, ובכן הנני מוצא לנכון להשיף עוד דברים אחדים ע"ד השקפת מאורנו הרמב"ם ז"ל על הנסים והזו: ז"ל הרב הג' החכם הנודע מהר"ם פלונגיאן ז"ר בספרו חיקק „שן מורת“ (דף 44) „במקומות הנוגעים לאמונה בשדים וברוחות אשר לא חפץ להאמין במציאותם השמיטם הרמב"ם ז"ל. והזו הטעם מדוע השמיט את הדין הנאמר בשבת (קנ"א ע"ב) בלי שום חולק „ארח"א אסור לישן בכית יחיד, וכל הישן בכית יחיד יאחזו לילית“, וכן בהלכות גירושין (ע"ב ה' י"ג) כתב „מי שהיה מושלך בבזו ואמר כל השומע קולי יכהו גמ לאשתו, הרי אלו יכתבו ויתנו לה, והוא שירדנו אותה וכן כתב שם פרק י"ג, „ראו אחד עומד מרחוק ואמר שהוא פב"פ בו' והלכו ומצאוהו שמת ולא הכירוהו הרי אלו משיאין את אשתו“, ומקור שני הדינים האלה הוא במשנה (יבמות קכ"ב וגיוטין ס"ו) ובשניהם פריך הגמ' וליחוש דילמא שד הוא? ומסקינן דתו ליה כבואה דכבואה (צל של צל) ולשרים אין כבואה דכבואה; והרמב"ם השמיט התנאי הזה, כי לא חש לקושית הגמ' „וליחוש דילמא שד הוא? אשר לא כן עשו הרי"ף, הרא"ש, ושאר פוסקים, ועיון כ"מ ולח"ם, וכו', והאמת יורה דרכי כי השמיטם יען כי לא האמין במציאותם, וכאשר עשה בפרק י"ג מה רוצה ה"ה שכתב „אוכלים ומשקים תחת המטה אפילו מחושים ככלי כדול אסור לאכול“, ובגמ' (פסחים קי"ב) מסוים הטעם „משום דרוח רעה שורה עליהם“, והרמב"ם אשר מאן להאמין ברוח רעה כתב הטעם „משום דתולעים ורמשים נופלים בהם“ ועיון שם בהנחת הראב"ד ובכ"מ עכ"ל הר"ם פלונגיאן ז"ל ויעו"ש שהאריך הרבה בזה בתור הערה להחליטת הגאון ר' מנשה מאיליע ז"ל שהחליט בדעת הרמב"ם שדרכו לנמות לפעמים מדברי בעלי הגמ', ויעוין ג"כ בספר „יד מלאכי“ ככללי הרמב"ם שכתב כן כשם הרבה ראשונים, וכ"כ החו"ט יו"ט (נייר פ"ה משנה ה') ויעוין עוד בכ"מ בהלכות ביאת המקדש (פרק ד' הלכה ח') מ"ש בשם הר"י קורקוס ג"כ כזה.

וראה עוד בספר „מרפא לעם“ להרה"ח עלישבערג ז"ל (בהקדמתו היקרה) ציון בכ"פ ברמב"ם לעיון כי על מה שנמצא בתלמודין שהדבר היה עפ"י נס למעלה מן הטבע, כתוב הרמב"ם בספרו הירד וכתבירו למשנה כי הדבר היה עפ"י הטבע. ועיון שם שהאריך בזה בדברים מחוכמים (ונמנעתי להעתיק לשונו מפני האריכות היתירה, ויעוין בספר המורה פרק א"א וס"ב, ובספר „תפארת למשה“ פרק ד', ובספר „דרכי משה“ להג' מהר"צ חיות דברים יקרים נוגעים לדברינו, ואכמ"ל). מכל זה אדמה כי יקבל הקורא מושב נכון ע"ד השקפת הרמב"ם כענינים הנוגעים לספורי נסים ונפלאות שבאגדות חז"ל, ביוחד שכבר הבאנו דעת הרמב"ם שפוסק כרוב דלא סמכינן אגמא (פסחים ס"ד) וא"ג גב גנפ חנוכה

לא היו סומכין על הנס. והנה במסכת ברכות (דף כ' ע"א) אמר ליה רב פפא לאביו מאי שנא ראשונים דאתרוחי להו ניסא ומאי שנא אנן דלא מתרוחי לן ניסא? אי משימ תנווי הלא בשניה דרב יהודה כולהו הוו תנא רק בסדר נזיקין, ורב יהודה כי הוה שליף חד מסאנא הוה אתי מטרא! ואילו אנן מצוח קא צוחינן ולית מאן דמשגח בן" וכו' ועו"ש הו"ט. המאמר הזה נראה לי ללבנו ע"ד הבקורת והוא כי רב פפא שאל כזאת רק מאביו שרעתו בפסחים דסמכינן אניסא ושערי העזרה היו ננעלים מאליהם, ולכן בצדק שאלו מאי שנא ראשונים דאתרוחי להו ניסא? ושאלה כזאת לא היה באפשרות לשאלו לרבא שגם הראשונים לא היו סומכין על הנס. ובה וראה מ"ש בעל החנוך (מצוה קל"ב) וז"ל: "צוננו להכעיר אש על המזבח אעפ"י כי שם יורד אש מן השמים כדי להסתיר הנס, ולפי הנראה כי האש היורדת מן השמים לא היתה נראית מן הטעם שאמרנו" עכ"ל הרא"ה בספרו החנוך. (ראה כש"ת מהרצ"ח סי' ס"ו מה שהאריך על דברי החנוך האלו כטוב טעם ודעת) ואם האש שחיתה יורדת מן השמים לא היתה נראית, איך היה נראה האש שירד על ידי פך השמן? ?? אכן האש היורד מן השמים וגם הפך של שמן הם ציורים מהאור ושמנה של תורה (ראה מאמרנו "אש דת ורות לאומי" בהמגיד ש"ע בפרק ה' מ"ש בזה).

והנה במס' ע"ז (דף נ"ה ע"א) אמר ליה רבא בר רב יצחק לרב יהודה האיכא בית עכו"ם באתרא דמצטרך עלמא למיטרא מתחזי להו בתלמא ואמר להו שחטו לי גברא ואתי מטרא? השאלה הזאת נאותה היא שתשאל רק מרב יהודה, אחרי כי עליו נאמר באגדה העברית "כי שליף חד מסאנא הו אתי מטרא", וזה היה על דרך הפלא איך שכידו נמסר היה המפתח של גשמים, וע"ז שאלו הלא הפלא הזה נראה גם בע"ז פלונית שאתא מטרא? ויעו"ש התשובה המהוכחה שהשיב לו רב יהודה, ואכמ"ל.

מההערה הקצרה הזאת אדמה שכזה תצא כנגד צדקת הח' חז"ם גם כרובי משפטינו השונים במאמרו "וזאת חנוכה" (הצפירה ש"ע גליון 283 ובהצפירה ש"ז גליון 7 בשאלותיו ותשובותיו) בנוגע להשקפתיו השונות של הרמב"ם ז"ל על אמונת השדים ורוחות וקמיעות, ובחנם התלוננו על הח' חז"ם בזה, כי כפי הנראה האמונות הטפלות האלו היו שנואי נפש הרמב"ם ז"ל, ולא רק שנואי מחבר ספר המורה כי אם גם היו לגועל נפש מחבר ספר משנה תורה... ומה לבם לחז"ם כי תלינו עליו? עוד הפעם הנני מודיע, כי יותר ממה שכתוב כאן יש לי לכתוב ע"ד "אגדת פך השמן", ביחוד ע"ד מכתבו של הרמב"ם ז"ל על הנסים, אכן אחשוב למשפט צדק כי גם מחוץ מחברתי הקטנה יוכח הקורא הנכון לדעת כי תורתנו וספרותנו העתיקה והקרושה נשתכחה באופן מגונה מאד, וכי כמעט חורה העולם לאחוריה... ועל כל חובב עמו באמת ובלב תמים להתפלל שיאיר ד' את עינינו בתורתו הקדושה והטהורה ותרבה הדעת בישראל ולא תשא מפלגה אל מפלגה חרב ואמצעים מגונים לבוא אל תכליתה... וכיום ההוא יהיה ד' אחר ושמו אחר!

